ИЗЛИЗА
ЧЕТИРИ ПЪТИ
ГОДИШНО

4 /1976

НУМИЗМАТИКА

КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА

СЪДЪРЖАНИЕ

Н. Гайдаров - 3 - 110 години от рождението на Васил Н. Златарски

Й. Юрукова -11 - Българските средновековни монети и печата в проучванията на В.Н. Златарски

И. Йорданов -20 - Едностранни златни монети - медальони с името на хан Омуртаг

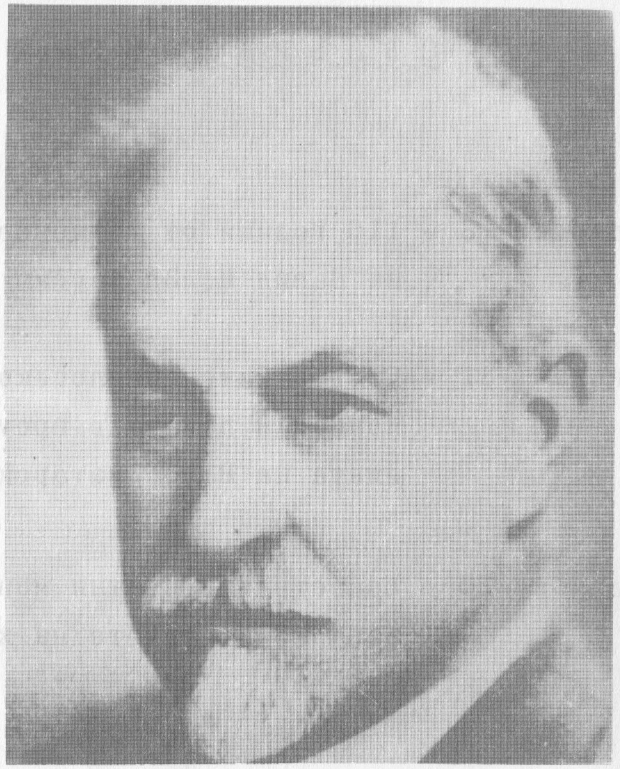

110 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ВАСИЛ Н. ЗЛАТАРСКИ

Н.Гайдаров

Бъдещият виден български историк е роден в гр.В.Търново на 14 ноември 1866 г. и е най-малкия син от 5-те деца в родолюбивото и издигнато семейство на Никола Попвасильов Златарски от Златарица. Бащата е учител и има големи заслуги за Българското възраждане с активното си участие в черковно - народната борба и в просветното дело преди Освобождението. Неговата преждевременна смърт поставя в затруднено материално положение семейството. Васил по това време е едва 9-годишен и е в началото на своето образование. При тежки условия той завършва в 1879 г. III клас на новооткритата Търновска гимназия, а след това и с държавна стипендия и Петропавловското духовно училище край гр. Лясковец, където ректор е Васил Друмев - Търновския митрополит Климент. Насърчаван и подпомаган от братята си и на издръжката на един от тях - Стефан Златарски /останал след завършване на образованието си в Русия/ Васил следва I-ва класическа гимназия в Петербург, а след това се записва в историко-филологическия факултет. Тази специалност той избира по собствено предпочитание и влечение към родната история, придобито още от детските си години. В университета Златарски работи усърдно и упорито под ръководството на проф. Ламански и проф.Василевски. Още към края на следването си той обнародва статии в петербургските вестници и списания, а с кандидатската си дисертация "Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистик до българския цар Симеона", вече се представя като зрял специалист в историческата наука.

След завръщането си в България, Златарски е изпратен от Министерството на просвещението в Берлин да специализира археология. През 1895 г. е повикан в София и е назначен за учител в I-ва мъжка гимназия, а същевременно чете лекции във Висшето училище по българска история. След превръщането на това училище в университет, Златарски заема катедрата по българска история, която оглавява до края на живота си. Трябва да се отбележи, че преди това такава катедра не е имало и в никой университет в Европа и за пръв път Златарски поставя основите за системна научна разработка на нашата национална история.

Златарски започва своята научна дейност със солидна подготовка, с основно познаване на латински и старогръцки, извън модерните езици и с двегодишна специализация по археология. Преминаването на византоложката школа при такъв виден учен като Василевски,му дава възможност да ползува главните извори за българската история. По това време - 1894 г., нашата историческа наука се намира почти в началната фаза на своето развитие, поставено от Марин Дринов и Константин Иречек, а извън тях и преди тях - и от някои чужди учени, работили и писали върху историята на България. Всичко това, наред с вроденото влечение на Златарски към родната история, определя насоките, в които ще се развива в бъдеще неговото научно дело. И той поставя като основна цел на живота си написването на монументален труд в няколко тома - "История на българската държава през средните векове". За осъществяването на тази трудна и отговорна задача, нашият учен работи до самата си смърт упорито, неуморно, чужд на всякаква съблазън за шумни успехи, реклама и кариеризъм.

Най-много сили и време - около 35 години - Златарски посвещава на историята на Първото българско царство, материята на която е разработена с особена грижа, с научна вещина и в подробности. Тя е разпределена в двете части на първия том, общо в около 1 500 страници, едната от които излиза от печат през 1918 г., а втората - през 1927 г. Вторият том от

"История на българската държава през средните векове", посветен на периода 1018-1187 г./"България под византийско владичество"/, е обнародвана през 1934 г. по обем около 580 стр. Третият том /"България при Асеневци" - 1187-1280 г./ в 637 стр. се отпечатва посмъртно през 1940 г. с незначителни изменения и допълнения в притурките и библиографията. За съжаление, времето и живота на Васил Златарски, въпреки непрестанния труд, недостигнаха да завърши докрай това свое крупно дело, което той започна с високопатриотичното посвещение: -"На незабравимите борци, славно паднали за обединението на българския народ, благоговейно посвещава авторът".

Този труд, макар и незавършен, за дълго време ще остане като най-пълно научно изложение на българската история и като извор за обществено-възпитателно въздействие. Но това изследване не изчерпва и не включва цялата полувековна научна дейност на Златарски. Повече от 200 отделни монографии, статии и др. по различни проблеми от историята на Средновековна България, на българската археология, на историографията и епиграфиката предшествуват или съпътствуват писането на "История на българската държава

през Средните векове". В този основен труд са включени много от резултатите, получени в монографиите и отделните изследвания, а редица от тях са подложени там на ново разработване и ново осветление. Аналитичното и задълбочено изследване на отделните въпроси и области е включено в общия труд съразмерно с важността на разглежданите проблеми и не нарушава системния и обобщен характер на книгата. Мнението на един покоен наш историк, че Златарски бил само аналитик, а не и "широк обобщаващ ум", не изглежда обосновано. Синтетичната, философска мисъл в историческото изследване може да има място и приложение, когато историческия материал за събитията е предварително установен и уточнен. С такъв Златарски не е разполагал и е бил принуден да го създава.

Списъкът на отделните трудове, написани от Златарски е твърде разнообразен и показва че неговите научни интереси са били много широки, и не са били ограничени само в рамките на замисления основен труд. Още през 1903 г. той пише за книжовната дейност на Юрий Венелин и значението му за българския народ, пише и редица статии и очерки по Възраждането и революционните борби за освобождение. От него има и един труд за епохата на османското иго: -"Нова политическа и социална история на България и балканския полуостров", напечатани като ръкопис "лекции", които Златарски чете на студентите от Свободния университет в София през 1920-1921 г.

За отбелязване е тук и особения интерес на Златарски към нумизматиката; и в тази област той има няколко публикации и съществен научен принос, разгледан обстойно от ст.н.с. Йорданка Юрукова в отделна статия в настоящата книжка.

Златарски е участвувал и в редактирането на научно-популярното списание "Българска историческа библиотека" и е проявявал разбиране и отзивчивост на всяка обществена нужда за популяризиране на историята. Той е написал множество популярни статии и с готовност е изнасял сказки и лекции, извън преподавателската си дейност в университета. Неговите лекции по българска история се слушат във всички учебни заведения: Военната академия, Свободния университет, Военното училище, Духовната семинария и навсякъде, където е имало нужда.

Огромната и неуморна научна, културно-просветна и обществена дейност на Васил Златарски е получила заслужено признание, както у нас, така и в чужбина. От 1906 г., когато той е вече редовен професор, два пъти е избиран за декан на Историко-филологическия факултет и два пъти ректор. След 1900 година е член на Българската академия на науките, до 1921 г. е секретар на същата, а след това е председател на историко-филологическия нейн отдел, а от 1926г. - подпредседател на академията. От 1911 г. до края на живота си е председател на Историческото дружество в България, от 1910 г. - член на Археологическия институт, подпредседател на Славянското дружество,председател на Българо-чехословашката взаимност" и т.н.

Златарски е бил член на 14 чужди академии и научни дружества, институти и др. Още от 1899 г. е член /действителен/ на Руския археологически институт в Цариград и на Московското археологическо общество; в 1904 г. е член на "Общество истории и древностей российских при Московском университете"; в 1908 год. е удостоен с най-високата научна степен на Харковския университет -"доктор хонорис кауза"; дописен член на: Петербургската академия на науките /1911 г./ Чехската академия на науките и изкуствата /1911 г./, Югославянската академия на науките и изкуствата в Загреб /1929 г./, Школа за славянски проучвания" при

Лондонския университет /1925 г./, Унгарското научно дружество " KÖRÖSE CSOMA " в Будапеща /1928 г./ Историческото дружество в Нови Сад, почетен член на Кондаковия институт в Прага и др.

"История на българската държава през средните векове", която в миналото бе издавана от Университетската библиотека, днес е вече библиографска рядкост. В редицата на изданията на по-ценните научни изследвания по история от наши автори в поредицата "Историческо наследство", излизаща от 1970 г. насам, на първо място бе поставена историята на Златарски и избрани негови съчинения, вече напълно изчерпани.

БЪЛГАРСКИТЕ СРЕДНОВЕКОВНИ МОНЕТИ И ПЕЧАТИ В ПРОУЧВАНИЯТА НА В.Н.ЗЛАТАРСКИ

Й.Юрукова

За да можем днес да дадем правилна оценка на приносите на В.Н.Златарски в проучването на средновековните монети и печати, следва да се върнем десетилетия назад, в края на миналия век, когато българската нумизматика като наука правеше своите първи несигурни стъпки.

Патриотичният интерес на някои от нашите възрожденци като Фотинов, Априлов и Раковски към средновековните български монети бе забравен от малцината уредници на новооснованите след Освобождението държавни музеи. Те нямаха отношение към нумизматичния материал или пък, в най-добрия случай, следваха вкуса и разбиранията на първия уредник на нумизматичния отдел на Народния музей -италианеца Доменико Такела - почитател и отличен познавач на античното монетно изкуство. Така, античните монети станаха предмет на първите сериозни изследвания в областта на нумизматиката, докато средновековните монети в продължение на години бяха пренебрегвани и определяни като "INCERTI ".Наймеродавният справочник за средновековните монети бе все още съчинението на хърватския учен Симе Любич[1], в което най-многобройните български средновековни монети -

тези на Иван Александър, сечени от сребро и мед, се определяха погрешно като монети на Асен I или на Асен II, въз основа на зле интерпретираната монограма Æ- Ясе или Асе вместо Але. Правилното разчитане на тази монограма, което се дължи на сръбския историк Л. Ковачевич[2], бе принос в проучванията на българските средновековни монети, който бе доразвит и блестящо аргументиран от задълбоченото изследване на Златарски "Към въпроса за най-старите български монети"[3] В него с рядка ерудиция и последователна логика Златарски анализира особеностите на нумизматичния материал и съпоставя наблюденията си с данните, извлечени от други исторически извори. Така, той привежда редица примери като грамотата на Оряховският монастир"Св.Никола"от 1347 г., Ямболския надпис от 1357 г.; надписа от една надгробна плоча в църквата "Св.четиридесет мъченици" в Търново и пр., в които името на Ив.Александър е представено със същата монограма Æ ,която е характерна и за по-голямата част от неговите монети.

Но освен тези исторически доказателства Златарски дава и нови - от чисто нумизматичен характер, които показват богатата му осведоменост в областта на средновековната нумизматика. Той отбелязва близостта в "начертание и съдържание" между монограмите представени върху обратната страна на медните монети на Ив. Александър и тези на Андроник III, която близост според него "се обяснява" не като случайност, а със съвременността на монетите". Тези интересни схващания на Златарски за взаимното иконографско и стилово влияние на съвместно циркулиращите монети трябва и днес да се имат в предвид във всички случаи на изследване на особеностите на средновековното българско монетосечене.

Особено внимание следва да се обърне на разсъжденията на Златарски за първите или по-точно за "най-старите български монети". Правото да сече монети, което Калоян е получил в 1204 г. от папата; молевдовула на Борил, чиято техника на изработване, по мнението на Златарски е твърде близка до монетната,политическата и икономическата мощ на България по време на Иван Асен II - това са според него сигурни доводи, че началото на българското монетосечене трябва да се търси много по-рано от времето на Михаил Асен. И тук натрупаният в продължение на близо вече шест десетилетия нумизматичен материал доказа правотата на Златарски, неговата необикновена, надживяла времето научна проницателност. Това са златните и сребърни монети на Ив.Асен II, голяма част от имитациите на византийските медни монети, чиито български произход вече не се оспорва и които покриват почти изцяло първата половина на XIII век, както и редицата други понезначителни открития на нови типове средновековни български монети и моливдовули, които материално оплътняват днес логичните доводи на Златарски.

Отличното познаване на средновековните български монети позволило на Златарски да обогати българската нумизматика и с някои нови типове монети и варианти.

Така в статията си "Принос към българската нумизматика" въз основа изследването на около стотина полугрошове на Ив.Шишман от частната колекция на В.Аврамов, Златарски публикува един нов тип, в който за разлика от известните до тогава, владетелят е представен не в цял ръст, а само до пояс.[5] Пестеливо и точно Златарски отбелязва характерните особености на това изображение - ореолът от точки, който подобно на нимб заобикаля главата на Шишман, брадата му разделена на две части, както и свитата пред гърдите му лява ръка, която според него е държала не свитък, а акакия-торбичката, пълна с пръст, която се връчвала на владетеля, за да му напомня преходността на земните почести и слава.

Ако сега се спираме на тези наглед незначителни подробности в описанията на монетите, публикувани от Златарски, то е поради обстоятелството, че той е първият изследвач в нашата средновековна нумизматика, който въз основа отличното познаване на византийската иконография даде точно и правилно обяснение на облеклото и атрибутите на българския владетел. Това обяснение, което не се възприело по-късно от някои наши учени - тесни специалисти в областта на нумизматиката, отговаря напълно на изискванията на съвременните най-нови изследвания в областта на византийното монетосечене.

В своята статия обаче, без излишни обяснения, Златарски възприема и едно друго тълкуване на монетните типове, което също не намерило отзвук в нашите специалисти и по-специално в единственото засега монографично изследване, посветено на българската нумизматика -"Монетите и печатите на българските царе" на Н.Мушмов.

Така за Златарски лицевата, т.е. главна страна на полугрошовете на Ив.Шишман е тази, върху която е представен бюста на Богородица, докато образа на владетеля е изобразен върху тяхната обратна страна, т.н. "опако" на монетата. Вероятно в това свое определение на главните и на второстепенните монетни типове Златарски е изхождал от особеностите на монетната техника при корубестите монети, където образите на Христос или на Богородица заемат изпъкналата част на монетата, отсичана посредством долната неподвижна матрица. Върху тази матрица и в античното и в средновековното монетосечене е бил гравиран в негатив главния тип на монетата,т.е. този, който е представян върху нейната лицева страна. И понеже една значителна част от българските средновековни монети са били с корубеста форма, Златарски е отнесъл по аналогия определението на главните и второстепенни типове, което е валидно за тях и по отношение на останалите български монети, чиято форма е била плоска.

Освен това възможно е той да е имал в предвид и идеологическото въздействие на монетните изображения, при които образът на земния владетел, представян или прав или на кон /само в една много рядка емисия медни монети на Константин Асен, виждаме царя седнал на престол!/ е подчинен на седналия на трон Христос или на Богородица Оранта.

След повече от половин век това разбиране на Златарски по отношение на главните и на второстепенните типове при средновековните български монети бе

споделено от най-видните изследвани в областта на византийската нумизматика, някои от които подробно изложиха и развиха своите доводи и наблюдения,достигнати по собствен път.

В светлината на този действителен "Принос към българската нумизматика", оставен ни от Златарски, тези наблюдения следва да се приложат от нашите специалисти и при разглеждане въпроса за характера и значението на монетните типове на средновековните български монети.

Отношението си към монетите, като достоверни исторически паметници, които трябва да бъдат правилно тълкувани и използувани, Златарски изразява и в своята рецензия върху книгата на Мушмов -"Монетите и печатите на българските цари".[6] Тук по-подробно той се спира на предложената от автора класификация на средновековните български монети, определяна не само от характера на изображенията, но и от стила и изработката на самите монети. Напълно обосновано и логично Златарски отхвърля последните два белега, като случайни признаци, които зависят както от характера на търговските връзки през даден период, така и от художествения усет и майсторска сръчност на гравьорите на монетни матрици.

Тази забележка на Златарски е също от значение за съвременния етап на развитие на българската нумизматика, в която остава неразрешен все още един от основните въпроси – този за класификацията на средновековните български монети.

Един оловен печат от сбирката на Народния музей, върху чиято обратна страна е гравирано името на Самуил Алусиан-проедър и дук[7], даде възможност на Златарски да проследи интересната кариера на един от последните потомци на Самуиловата династия – Самуил, син на Алусиан,[8] ослепил с коварство Петър Делян и внук на цар Иван Владислав.

Това увлекателно изследване на Златарски е един от най-съществените приноси в нашата сфрагистика който показва, че разчитането на печатите е интересно и ползотворно само в онези случаи, когато е допълнено със сведения от византийските автори, епиграфските паметници и други исторически извори.

Със своя начин на третиране на нумизматичния и сфрагистичен материал, поставян винаги във връзка с икономическото и политическо развитие на средновековната българска държава и съвпоставян с всички достъпни извори от съответната епоха, Златарски остави трайни следи в българската нумизматика.

---

1. S. Ljubic. Opis Jugoslovenskih novaca. Zagreb, 1875
2. Л.Ковачевич. Прилошци угославенско нумизматици, I.На стар и бугарски новаца – Гласник Срп.Краљев. Академ е, XXVI,Београд,1908, с.69-100.
3. В.Н.Златарски. Към въпроса за най-старите български монети – ИБАД,I,1910,с.29-53.
4. Златарски, цит.съч., с.34.
5. В.Н.Златарски. Принос към българската нумизматика – ПСп,XIV,1903,кн.63,с.568-572.
6. В.Н.Златарски. Никола Мушмов. Монетите и печатите на българските царе, София,1924г.-ИБАИ, II,1924, с.246-253.
7. В.Н.Златарски. Моливдовул на Самуила Алусиана-ИБАИ, т.I, св.II, 1921/1922, с.86-102.
8. В.Н.Златарски. Моливдовулът на Алусиан –ИИД,X, 1930, с.49-63.

– " –

ЕДНОСТРАННИ ЗЛАТНИ МОНЕТИ-МЕДАЛЬОНИ С ИМЕТО НА ХАН ОМУРТАГ

/предварително съобщение/

И.Йорданов

В сб.Абоба-Плиска, София, 1905 г., стр.387, обр.51, Карел Шкорпил илюстрира един златен едностранен медальон, намерен в гроб до с.Тюрк Арнаутларъ /дн.Белоградец,Варненско/, без да направи опит да го датира или отнесе към определен владетел.

Представеният върху него владетел и съпровождащият го надпис са нещо необичайно за известните византийски монети, към които от пръв поглед може да бъде отнесен, и неговата интерпретация представлява определен интерес.

Ето какво може да бъде видяно на този медальон:

На лицевата страна е представен владетел в бюстов образ насреща. Лицето е предадено трапецовидно схематично с всичките си елементи: очи, нос и уста. На главата си носи ниска корона /стема/ на върха с кръст, отстрани с вълнообразни линии са предадени по всяка вероятност пендулите. Облечен е в богато надиплена мантия, закопчана с фибула над дясното му рамо. В дясната ръка придържа жезъл /кръст,ограничен със хасти и удължено долно рамо/, а в лявата, която е поставена пред гърдите, не може да бъде видяно дали държи нещо. Вдясно от владетелят до китката на ръката му започва околовръстен надпис 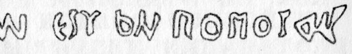 прекъсван от раменете на жезъла-кръст и от кръста над короната. От него могат да бъдат смислено разчетени само първите шест букви, останалите не са разчетени от рисувача и безсмислено предадени.

Цялото изображение и надписа са заобиколени със зърнчест кръг. Над главата на представения владетел има ухо за окачване. Медальонът е едностранен по изображение, златен, диам. 22 мм. Обр.1.

Какво представлява този златен едностранен медальон? Споменахме, че Карел Шкорпил не прави никакъв опит за неговата датировка и произход, но фактът, че го илюстрира и включва в сборника, говори,че е имал нещо предвид.[1]

Вероятният отговор на въпроса за датировката и произхода на медальона ще трябва да търсим в две насоки: а/ аналогии от иконографски характер с подобни паметници и б/ осмисляне на надписа върху медальона.

Всъщност, въпросният медальон има диаметъра и външния вид на обикновените златни византийски солиди от V–X в. и външно,като изключим липсата на изображение от опаката страна, приликата със византийските солиди е очевидна. Следователно, налага се едно иконографско сравнение с представените владетели върху византийските златни солоди от VI–X в.[2] От представянето на византийския владетел по монетите, почти пълни иконографски аналогии представянето на владетеля от медальона има при монетите на Константин V /741–775/, Обр.2–4, Никифор I /802–811/, Обр.5, Михаил I /811–813/. Обр.6,Лъв V/813–820/, Обр.7 и 8 и Михаил II /820–829/, Обр.9. Известни аналогии могат да бъдат посочени с представянето на Теофил I /829–842/ върху солидите, но тук освен различието в надписа, което е при всички посочени монети, различава се и жезъла, който държи императорът. Той представлява двойно пресечен кръст. Обр.10.Теглото на тези монети е около 4,4 – 4,5 г., а диаметъра около 22 мм.

Следователно, иконографските аналогии датират нашия медальон в периода 741–829 години.Различията са почти несъществени, но основното доказателство за отговора на въпроса: кой е издателят на медальона? – си остава надписът върху него. Очевидно е, че той е неправилно разчетен и от там безсмислено прерисуван. Със сигурност могат да бъдат разчетени само първите шест букви, но и те са достатъчни, за да разграничат нашия медальон, от монените на който и да е от разгледаните вече византийски императори. Следователно, издателят на нашия медальон ще трябва да се търси извън кръга на византийските владетели.

Кой е той? Дори само от тези шест букви могат да се направят вече някои изводи, но не със сигурност. В полза на тези изводи се явява един втори медальон от същия тип, който за щастие е в наличност и решава окончателно въпроса – кой е издателят на тези едностранни медальони. Вторият медальон е намерен преди десетина години при редовни археологически разкопки на Северозападния склон на Царевец, ръководени от Петър Славчев. При проучването на нумизматичния материал от същия обект имах възможността да се запозная и с медальона.[3] Както посочихме вече, той е от същия тип, ето защо няма да се спираме на иконографската му характеристика. Също е едностранен, опаката му страна е гладка, без никакви следи от обработка или изображение. Диаметърът му е също 22 мм и тегло 2.8 г.Обр.11. В иконографско отношение само трябва да се добави, че той потвърждава впечатлението, че наистина владетелят държи нещо в лявата си ръка. Предметът е доста неясен, но наподобява акакия, както е при монетите на посочените вече византийски владетели. Важното от този втори медальон е надписът, на който ще се спрем и който допълня този на медальона от Белоградец.

От двата медальона при съпоставяне четем следното: 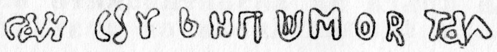 в превод на хан сюбиги Омортаг /медальона/, предадено в тюркска притежателна форма. Или медальоните са от типа на т.н."говорящи".

Но още от пръв поглед са видими различия между формулата с името и титлите на хан Омортаг с тази, известна от традиционните надписи върху камък.

Ето защо ще направим едно сравнение. На първо място поставянето на латинското С вместо К. Следващото различие е четвъртия знак Е вместо А. Подобно изписване имаме в надписа на хан Маламир от Насърлий.[5] Петият знак латинското   вместо С срещаме също за пръв път в тази формула. Също се отнася и за седмия знак - миноскулното Ь вместо печатна В. Следващите не правят някакво изключение, срещат се при един или друг вариант на изписване и в един или друг надпис.

Особеност в надписа ни е само изписването на латинското Ꝑ вместо Р.

На какво се дължат тези различия?

Известно осветление по този въпрос може да се получи, ако прибегнем пак към посочените вече аналогии с византийското монетосечене, където до Х в. включително се пише С вместо К, миноскулно ъ вместо печатна В, латинско Ꝑ вместо Р и пр. Следователно основната разлика между известните надписи с името на хан ОМОРТАГ и нашия е тази, че известните такива са върху камък,а нашият е върху едностранен златен медальон, т.е. близък до монетосеченето и пречупен през традицията на византийското монетосечене, но трябва да посочим, че не съвпада съвсем с надписите от византийските монети от посочения период, които са изцяло изписани с латински букви. Нашият е смесица от латински и гръцки букви и донякъде напомня моливдовулите от това време. Предимно византийските.

От извода, че едностранните медальони, този от Белоградец и втория от Царевец, са сечени от името на хан Оморгаг, възникват много въпроси, от които последователно ще се спрем на следните: АВТЕНТИЧНИ ЛИ СА ТЕЗИ ЕДНОСТРАННИ МЕДАЛЬОНИ?

От направения внимателен оглед на втория медальон от Царевец, не могат да бъдат изказани съмнения относно неговата автентичност. Отсечен е с матрица, но едностранна, така както са отсичани и обикновените византийски монети. Може да се забележи, че само горната лява половина от медальона и особено надписа, е леко разсеяна и хастите удвоени, но това се е получило от подхлъзването на печата при отпечатването, една особеност, неминуема при липсата на опака страна или някакво друго приспособление за закрепяване на ядрото.

В областта на хрумванията би могло да се предположи, че надписът с името на хан Омортаг е бил гравиран по-късно върху обикновена византийска монета или медальон, като името на византийския владетел е било изтрито и вместо него е бил отпечатан надписът с името на хан Омортаг. Но при внимателното проучване на втория медальон с увеличително стъкло, такива следи не могат да бъдат установени. И още нещо. Образът на византийския владетел през VIII-IX в. има един макар и условен портрет, който портрет се различава с този на хан Омортаг. Следователно при отсичането на медальоните се е имало предвид лице извън тези императори.

Посочихме също, че надписът с титлите и името на хан Омортаг е съобразен с византийската традиция в

монетосеченето и сфрагистиката. Ако допуснем, че медальоните са фалшифицирани, то надписът щеше да бъде предаден така, както е известен у нас, т.е.с формулата от надписите върху камък.

Освен видимите доказателства за неговата автентичност, не без значение е фактът, че разполагаме вече с два медальона. Единият намерен още в началото на века, когато практиката за фалшифициране у нас не е била така разпространена. И по това време едва ли е имало у нас специалист от такъв ранг, че да изготви матрица с верен иконографски образ на византийски владетел, съвременник на Омортаг, да го свърже правилно с името на хан Омортаг, и то с надпис, съобразен както вече посочихме, с традицията във византийското монетосечене и сфрагистика. И съвсем нелогично звучи-ако е фалшификат, защо остава вече над седемдесет години анонимен, и защо този "заслужил" патриот не е реагирал на оказаното пренебрежение към творбата му. А от самия факт, че Шкорпил не е взел никакво отношение към медальона, можем да съдим, че той е попаднал по неизвестен за нас начин в ръцете му, несъмнено му е направил впечатление, но разсеяността на дясната половина в надписа, чу е попречила да го разчете, а от там и да го интерпретира. Не малка роля за този му неуспех има и факта, че надписът е смесен - на латински и гръцки. Ето защо той се е задоволил само с неговото илюстриране.

Вторият медальон е намерен вече при редовни археологически разкопки и то в присъствието на ръководителя на разкопките. Изключено е да е бил подхвърлен на работниците, и то при пълния риск да не бъде намерен. И при това си задаваме въпроса - кого е подражавал при наличието на един друг, открит в началото на века, но неразчетен.

Така, че на първия въпрос, автентични ли са тези медальони, логиката и данните от тях ни карат да отговорим утвърдително. Ако зададохме този въпрос, то е защото това е първия въпрос, който възниква в днешно време при срещата с нещо рядко или изключително.

Следващият не по-малко значим въпрос е защо са отсечени тези медальони? При срещата с дадено явление винаги се опитваме да видим неговата връзка с традицията или с нещо ново. Какво е предназначението на медальона? И има ли у нас такава традиция, или ако не у нас, къде другаде?

У нас за сега това е единствената по рода си находка и за подобна традиция не можем да говорим.

За този период в съседна Византия също нямаме данни. Но за по-ранния период имаме. Известно е, че през античността, особено в Римската империя, често са били намирани поводи за отсичането на медальони в чест на даден император. Но те са двустранни и доста отдалечени от нашите. Сходна аналогия, и то поблизка хронологически до нашите медальони, е сеченето на такива златни едностранни медальони от Константин Велики /306-337/ и наследниците му. Известни са над 24 такива. Конкретно у нас подобен е обнародвал покойният проф.Герасимов./Обр.12/. Тъй като той се явява една близка аналогия с нашите, ето защо ще приемем изводите, направени от проф.Герасимов, че се секат и с особено предназначение в императорската монетарница с цел да бъдат раздавани при различни тържествуни случаи, на приближените на императора.

Следователно, медальоните имат функцията на отличителен знак, с който владетелят отличава своите приближени и с това още веднъж пропагандира своя произход, успехите си и пр.

Следователно, в късната римска империя е съществувала такава традиция да бъдат отсичани и подарявани едностранни монети - медальони на приближените на владетеля.

За съжаление, няма данни в литературата, за запазването на тази традиция. Наистина, във Византия, по-късно има не малко случаи, когато даден владетел пропагандира произхода си, успехите си и пр., но това се прави върху обикновените златни монети, които са участвували непосредствено в обръщението.

Въпросът, който поставихме бе: КОЯ Е ПРИЧИНАТА ЗА ОТСИЧАНЕТО НА МЕДАЛЬОНИТЕ С ИМЕТО НА ХАН ОМОРТАГ? След като видяхме тяхното предназначение през късната античност и трансформацията им през средновековието си задаваме въпроса: - имал ли е подобно самочувствие на владетел и необходимост от такива медальони българският владетел хан Омортаг? Съдейки от цялостната му дейност на владетел, забележителното му монументално строителство, голямото количество надписи с различно предназначение, които имат в крайна сметка за цел подчертаването на владетелската личност - всичко това ни кара да приемем, че хан Омортаг е имал самочувствието и необходимостта от такива златни медальони, които са били раздавани на приближените му по различни поводи.

А в кой точно момент от управлението му е станало това отсичане е трудно да се отговори, защото

има не малко такива от управлението на хан Омортаг, но известно осветление на този въпрос може би ще ни даде отговора на следващия КЪДЕ СА СЕЧЕНИ ТЕЗИ МЕДАЛЬОНИ?

От направения сравнителен анализ между нашите златни медальони и златните монети на византийските владетели от 7419829 г., сечени в столичната монетарница, са очевидни аналогии в стила и иконографията. Всичко това сочи един близък произход на нашите медальони с продуктите на Константинополската монетарница, но в самото изпълнение на медальоните се забелязват някои различия, предимно в детайлите и още повече в самия надпис, който е смесен от латински и гръцки букви. Тези различия ни карат да имаме предвид при решаването на въпроса за мястото на отсичането на медальоните с името на хан Омортаг, поне две възможности:

Първата е тези медальони да са отсечени в някой от официните на Константинополската монетарница, но имайки предвид посочените различия от монетите, то да им е било обърнато специално внимание;

Втората, ако приемем различията в изработката, като технически недостатъци и прибавим аномалията в надписа, да се потърси отсичането на тези медальони в една ателие в България, но обслужвано от хора, добре запознати с техниката на гравиране и монетосечене в Константинополската монетарница, като продуктите на тази монетарница са им послужили за първообраз, а надписът е бил пречупен през традицията във византийското монетосечене и сфрагистика. Но това последното не може да бъде поддържано с абсолютна сигурност, защото има и то не малки различия главно иконографски, между продуктите на монетарницата в Константинопол и тези от Сиракуза и Рим и то при същите тези византийски владетели /вж.Обр.3-4/. Така, че, ако няма едно пряко влияние в техника и изпълнение от Константинополската монетарница, то такива различия биха се явили и при нашите медальони.

Следователно, въпросът за мястото на отсичането на медальоните не може да бъде решен с една категоричност, това от своя страна затруднява и отговора на въпроса за датата на това отсичане, но съдейки от причините за отсичането на медальоните,т.е. онзи момент от управлението на хан Омортаг, в който той води една политика на непрекъснато подчертаване на владетелската си личност, като равен на византийския Василевс по изображение, можем да посочим една приблизителна дата. Това е онзи момент, когато той се е утвърдил като владетел и има вече самочувствието на равен на Василевса, т.е. от бога, поставен владетел на многото българи и който тъпче с краката си императора. Съдейки от надписите,[7] това ще е около двадесетте години на IX в., към която дата ще трябва да отнесем и отсичането на медальоните.

Тази дата можем да посочим, ако приемем, че отсичането на медальоните е изцяло инициатива и изпълнение на хан Омортаг, защото, ако приемем другата възможност, че това е изпълнение и отчасти инициатива на византийците, необходимо е да потърсим такъв момент от взаимоотношенията между България и Византия, когато Омортаг не само е имал самочувствието на равен на Василевса, но и е бил признат за такъв от византийците.

Вглеждайки се в тези взаимоотношения, можем да посочим два такива момента. Първият е във връзка с подписването на Тридесетгодишния мирен договор от 816 г.,[8] и вторият във връзка с въстанието на Тома Славянина от 823 г. и помощта, която оказва хан Омортаг на Михаил II.[9] Съдейки от вътрешните причини за отсичането на медальоните, по-приемлива според нас е втората дата, когато Омортаг вече се е утвърдил като владетел, а и при това прави не малка услуга на Михаил II, спасявайки трона и столицата му.

Завършвайки, необходимо е да се подчертае, че едва ли е възможно в рамките на това предварително съобщение да се изчерпят всички проблеми, възникнали от наличието на тези златни медальони. Естествено, някои от предложените тук решения ще си останат в областта на работните хипотези. Но наличието на тези два медальона с името на българския хан Омортаг е факт и този факт трябва да се има предвид при разглеждането на цялостната му дейност.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТА

1. За съжаление всичките ни опити да бъде издирен този медальон, досега се оказаха безуспешни. Търсихме го, както в Археологическия музей - Варна, така и в Археологическия музей при БАН в София. Във Варна Шкорпил е работил, а голяма част от придобитите материали са постъпили в София.

2. Вече не малко са работите, посветени на византийското монетосечене. Но най-ерудирано и детайлно за VIII-IX в. са разгледани проблемите в книгата на Ph. Grierson . Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Washington, 1973.

3. Повечето за обстоятелствата на намирането на медальона и неговата връзка с културата на средновековния Царевец ще се спре намервача му в една своя бъдеща работа. Информативно за местонамирането му вж. П.Славчев. Още един жилищен квартал и улица в Царевец. В-к "Велико Търново, юни,1974 г., стр.3.Благодаря на др.Славчев за снимката му.

4. Ползувам се от случая да благодаря на чл. кореспондент проф.Веселин Бешевлиев - известния наш изследвач по прабългарска епиграфика, който ми обърна внимание на този факт от превода.

5. В.Бешевлиев. Първобългарски надписи. София, 1934, стр.42,76-78,табл.III$_9$.

6. Т.Герасимов. Едностранна златна монета на Константин Велики, ИАИ, XX,1955, с.583.

7. В.Бешевлиев. цит.съч.,стр.43,85-98,табл. III$_{11а}$, IV$_{11б}$.

8. В.Златарски. История на българската държава през средните векове. I,част I,София,1918,с.299-300, 422-23.

9. Пак там, с.308-309.

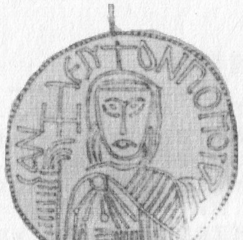

1

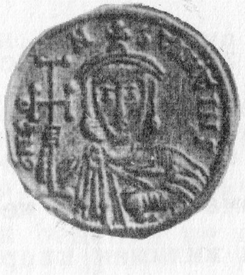

2

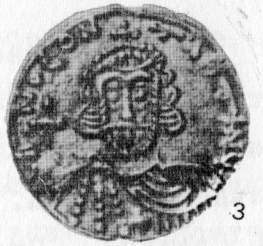

3

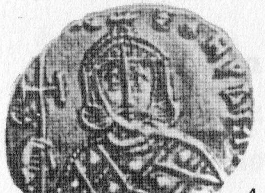

4

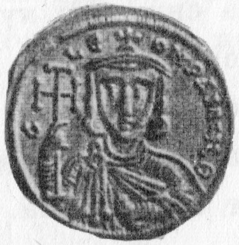

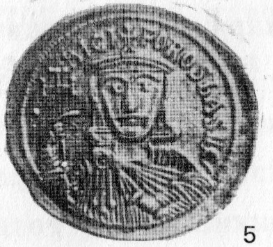

5

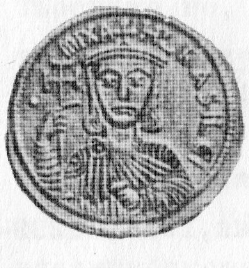

6

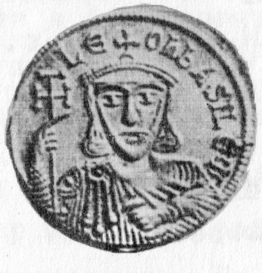

7

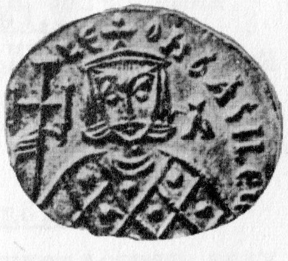

8

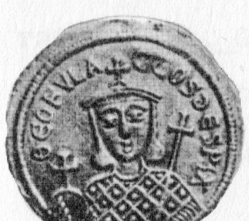

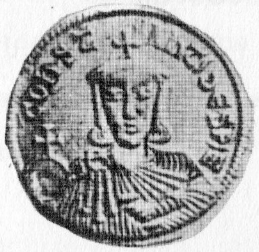

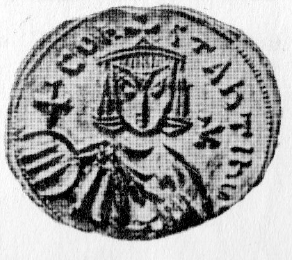

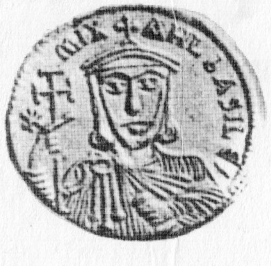

9

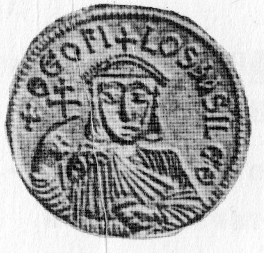

10

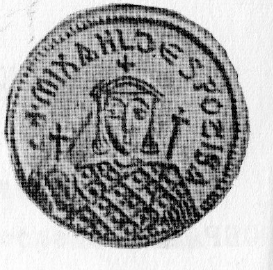

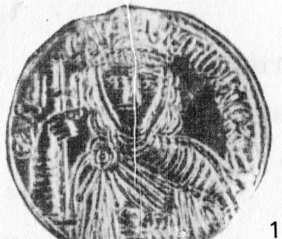

11

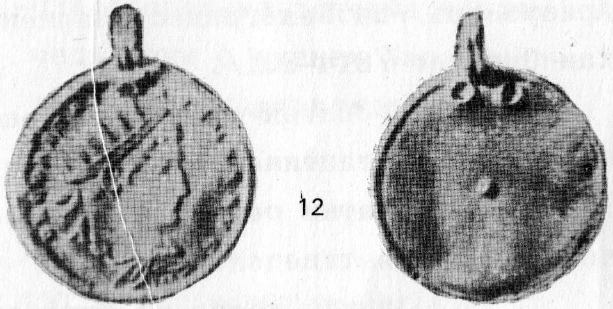

12

СПИСЪК НА ОБРАЗИТЕ ОТ СТАТИЯТА НА ИВАН ЙОРДАНОВ

ОБРАЗИ:

1. Златен едностранен медальон от с.Тюрк Арнаутларъ /дн.Белоградец, Варненско/, с името на хан Омортаг /814-831/.

2-4. Златни солиди от Константин V /741-75/, сечени в Константинопол, Сиракуза и Рим.

5. Златни солиди от Никифор I /802-811/, сечени в Константинопол.

6. Златен солид от Михаил I /811-813/, сечен в Контантинопол.

7-8. Златен солид от Лъв V /813-820/, сечен в Константинопол и Сиракуза.

9. Златен солид от Михаил II /820-829/, сечен в Константинопол.

10. Златен солид от Теофил I /829-842/, сечен в Константинопол.

11. Едностранен златен медальон от Царевец, с името на хан Омортаг.

12. Едностранен златен медальон от Константин Велики.

ЗАБЕЛЕЖКА: Снимките са работа на фотографа при Филиал на АИМ в Шумен-Нъшан Карагьозян

СОДЕРЖАНИЕ

Н.Гайдаров - 110 лет со дня рождения В.Н. Златарского
Й.Юрукова - Болгарские средневековые монеты и печати в исследования В.Н.Златарского
Ив.Йорданов - Односторонные золотые монеты-медальоны с именем Хана Омортага /предварительное сообщение/

SOMMAIRE

N. Gaidarov - 110ème anniversaire de la naissance de Vassil N. Zlatarski
Y. Yourоukova - Les monnaies et les sceaux médiévaux bulgares dans les recherches de V.N.Zlatarski
Iv. Yordanov - Monnaies- médaillons en or unilatérales avec le nom de Khan Omortag /communication préalable/

21009

Цена 0,30 лв.

ОФСЕТГРАФИК БЪЛГАРИЯ
OFSETGRAFIK BULGARIA